

„Influența schimbărilor instituționale asupra comportamentului electoral al cetățenilor”

Studiul sociologic *Vox Populi – noiembrie 2018 „Influența schimbărilor instituționale asupra comportamentului electoral al cetățenilor”*, inițiat de Filiala din Chișinău a Institutului internațional de monitorizare a dezvoltării democrației, parlamentarismului și respectării drepturilor electorale ale cetățenilor statelor membre ale Adunării Interparlamentare CSI și desfășurat de Asociația Sociologilor și Demografilor din Republica Moldova, este dedicat cercetării factorilor sociali cu impact asupra comportamentului electoral al cetățenilor, precum și a interdependenței proceselor economice, politice și sociale în țară.

Metodologia de cercetare a studiului: „Influența schimbărilor instituționale asupra comportamentului electoral al cetățenilor

Scopul cercetării: determinarea impactului schimbărilor instituționale din cadrul domeniului electoral asupra participării și opțiunilor electorale ale cetățenilor din Republica Moldova.

Obiectivele cercetării au fost următoarele: examinarea practicilor internaționale de implementare a schimbărilor instituționale în domeniul electoral prin determinarea generalului și identificarea particularului cu scopul formulării de propuneri în vederea ajustării practicilor naționale la cele internaționale; analiza impactului diverselor modele de comportament electoral asupra participării la scrutine; cercetarea influenței legislației electorale asupra prezenței la urne; cercetarea posibilităților instituționale de dezvoltare a culturii electorale din țară; identificarea factorilor sociali care condiționează participarea electorală a populației cu drept de vot din Republica Moldova; analiza istoriografică a principalelor elaborări la temă realizate de cercetători din Republica Moldova și din străinătate; elaborarea recomandărilor privind eficientizarea implementării schimbărilor instituționale în campaniile electorale din Republica Moldova etc.

Ipoteze:

Schimbările instituționale implementate în domeniul electoral din Republica Moldova, în special aplicarea sistemului electoral mixt, au un impact major atât asupra intenției de vot a populației, cât și asupra opțiunilor electorale, influențând rezultatul final al alegerilor. Pentru maximalizarea rezultatelor la alegeri actorii politici trebuie neapărat să ia în considerație nevoile specifice ale electoratului, altfel procentul de prezență la urnele de vot se va reduce. Pentru atingerea acestui scop este nevoie neapărat de a identifica atitudinile votanților față de situația politică actuală precum și față de actorii politici. Fără eforturile partidelor politice și ale candidaților, reformele electorale vor avea un impact redus asupra participării la vot.

În cadrul studiului a fost desfășurată ancheta sociologică în bază de chestionar, metodă cantitativă, care include sondajul sociologic: **„Influența schimbărilor instituționale asupra comportamentului electoral al cetățenilor”**, pe eșantion național de 1189 respondenți din 83 localități, reprezentativ pentru populația adultă a Republicii Moldova, exclusiv regiunea transnistreană, cu o eroare maximală de $\pm 3,0\%$.

Rezultate și considerațiuni generale ale studiului sociologic *Vox Populi – noiembrie 2018* „Influența schimbărilor instituționale asupra comportamentului electoral al cetățenilor”

• Majoritatea respondenților (71%) consideră că evenimentele din interiorul țării se desfășoară într-o direcție incorectă, 12 la sută – într-o direcție corectă, alte 17% – nu știu. Distribuția răspunsurilor la această întrebare exprimă o atitudine negativă privind direcția de dezvoltare pentru care pledează autoritățile Republicii Moldova (ianuarie 2018 respectiv: 70%, 18%, 11%).

• **Grijile populației.** Problemele care alarmează cel mai mult populația sunt următoarele: Sărăcia, lipsa banilor, nivelul scăzut de trai și calitatea vieții – 34%, corupția funcționarilor și justiția – 23%, prețurile înalte la produse alimentare și servicii comunale, încălzirea pe timp de iarnă – 21%.

Aceste subiecte s-au plasat pe primele trei poziții, conform răspunsurilor intervievaților noștri. Pe poziția a patra, potrivit clasificării problemelor populației, se află emigrarea masivă a populației, situația demografică – 19%.

Toate celelalte subiecte au fost menționate mai rar. 18% din respondenți sunt îngrijorați de viitorul copiilor, alimentarea în grădinițe și școli. 18% – de șomaj, lipsa locurilor de muncă atractive. 17% - de situația politică din țară, alegerile parlamentare din 24 februarie 2019. 17% - de situația economică din țară, reformele ineficiente, sistemul de pensionare incorect. 16% - de sănătatea populației, în deosebi a copiilor, vaccinarea lor. 6% - de infrastructură socială proastă. Alte 9% sunt îngrijorați de nivelul scăzut de educație, situația ecologică, râul Nistru, starea sanitară a localităților, situația din medicină, posibilitatea dispariției statului Republica Moldova, de pericolul unui război în regiune ș.a.

- Circa 2/3 din populație consideră că reformele din țara noastră nu sunt eficiente și doar 30% le apreciază pozitiv. 3 la sută n-au fost în stare să dea un răspuns concret (ianuarie 2018 respectiv: 69%, 27%, 4%).

- 77% dintre respondenți apreciază negativ schimbările care s-au produs în reformarea sistemului justiției, 72% - în sistemul de pensii, 70% - în sistemul bancar, 69% - în soluționarea conflictului transnistrean, 69% – în sfera economică, 66% – în domeniul politicii interne, 65% - în sistemul sanitar, 62% – în combaterea corupției. Cele mai palpabile schimbări au fost sesizate în activitatea autorităților publice locale – 42%, în domeniul culturii – 38%, educației – 37% și politicii externe – 34%.

- Peste 2/3 din respondenți (68%) au menționat că partidele politice nu trebuie să primească finanțare din bugetul de stat. Doar 12% consideră că partidele trebuie să fie finanțate din bugetul de stat, iar 19% nu au dat un răspuns concret la această întrebare.

- Doar 12% din respondenți sunt de părerea că alegerile din țară oferă posibilități cetățenilor de a schimba acei reprezentanți ai puterii care nu își îndeplinesc promisiunile. Încă 45% consideră că cetățenii pot face parțial acest lucru, iar 36% s-au pronunțat împotriva. Nu și-au format o opinie la această întrebare 7% de respondenți.

- Aproape ¾ din respondenți (73%) consideră că numărul secțiilor de vot de peste hotarele țării trebuie majorate. 15% s-au pronunțat împotriva, în timp ce alți 12 la sută nu au știut să răspundă.

- Circa ¾ din respondenți consideră că mass media trebuie să fie sancționată atunci când reflectă procesul electoral într-un mod neechidistant. 11% sunt împotriva unei astfel de măsuri, iar 16% nu au dat un răspuns concret.

- Pentru aplicarea pedepselor în cazul cumpărării voturilor s-au exprimat 92% dintre respondenți; împotriva – doar 2%, iar 6% nu și-au format o opinie în acest sens.

- 2/3 din respondenți (67%) sunt pentru limitarea rolului bisericii în campaniile electorale. 13% nu susțin această propunere, iar 19% sunt indeciși.

- Menținerea perioadei mandatului de 4 ani a Parlamentului este susținută de 57% din respondenți. 9% consideră că acesta trebuie majorat, 18% - că mandatul trebuie diminuat, iar 16% nu au putut să se exprime în această privință.

- Pentru modificarea modului în care se formează lista concurenților electorali s-au exprimat 32% de respondenți. Împotriva – 29%, iar 39% nu au știut să răspundă la această întrebare.

- Circa 20% din respondenți consideră că listele trebuie să fie formate prin plasarea candidaților în mod aliator în buletinele de vot. 23% s-au pronunțat pentru ordinea alfabetică. 5% consideră mai oportună ordinea alfabetică inversă. 1,5% au venit cu alte propuneri. Totuși, majoritatea (50,4%) nu au știut să dea un răspuns limpede la această întrebare.

- Doar ¼ din respondenți (25%) consideră oportun de a organiza alegerile pe parcursul a două sau mai multe zile. Peste 2/3 (67%) consideră că aici nu trebuie operate schimbări, iar 8% nu și-au format o opinie la în privința acestei probleme.

- Pentru implementarea votului electronic s-au pronunțat 49% de respondenți. 38% s-au pronunțat împotriva acestei măsuri, iar 13% nu au putut să se exprime în această privință.

- Circa ¾ dintre respondenți (74%) se pronunță pentru posibilitatea de a vota în orice secție de vot din Republica Moldova. 20% sunt împotriva unei astfel de inițiative, iar 6% au refuzat sau nu au știut să răspundă.

- 58% din respondenți au menționat că în cazul posibilității votării prin internet, ar alege această opțiune în locul prezentării la secția de vot. 31% sunt de părerea că nu ar vota prin internet, iar 10% nu s-au putut pronunța în acest sens.

- Fiecare al doilea respondent (51%) consideră că intenția lor de vot va spori dacă ar exista posibilitatea de a vota prin internet. 32% din respondenți consideră că intenția lor de vot nu ar spori în asemenea circumstanțe, iar 17% nu au știut sau au refuzat să răspundă.

- 42% din respondenți sunt pentru asigurarea cotelor pentru candidații de gen feminin și în circumscripțiile uninominale. 23% sunt împotriva unei astfel de măsuri, peste 1/3 (35%) nu au oferit un răspuns concret.

- Doar 18% din respondenți consideră că atunci când s-a reformat sistemul electoral au avut loc suficiente consultări publice. Mai mult de jumătate (55%) din respondenți au menționat că nu au avut loc suficiente consultări, iar 27% sunt indeciși.

- 72 la sută dintre intervievați s-au dat cu părerea că este necesară micșorarea numărului de deputați în Parlamentul țării, 13% au o atitudine negativă, iar 14% nu și-au format o opinie în această privință.

- 7 din 10 respondenți sunt pentru desfășurarea unui referendum privind anularea imunității parlamentare a deputaților, 15% sunt împotriva, iar 14% s-au abținut.

- 77% din respondenți sunt pentru inițiativa de a crea o lege care ar obliga deputații care își părăsesc fracțiunea parlamentară să renunțe la propriul mandat. 8% sunt împotriva, iar 15% nu și-au format o opinie în acest sens.

- Este destul de mic numărul celor care consideră că în Republica Moldova democrația funcționează eficient. Doar 1% este foarte satisfăcut, și încă 17% - satisfăcuți de democrația din țară. În același timp, nu prea satisfăcuți sunt 42%, deloc satisfăcuți – 35%, iar 4% nu au știut să răspundă.

- Respondenții au fost rugați să aprecieze cât de mult sunt de acord cu afirmația: "Democrația are neajunsurile sale, dar este mai bună decât oricare altă formă de guvernare." Total de acord s-au arătat 18% din respondenți, de acord doar într-o anumită măsură – 38%, nu prea de acord – 21%, deloc de acord 11%, iar 12% nu au fost în stare să dea un răspuns univoc la această întrebare.

Situația sociopolitică actuală din Republica Moldova

- Rezultatele studiului ne demonstrează și de această dată că interesul față de viața politică în rândul locuitorilor din țară continuă să fie destul de scăzut. Doar 24% dintre cei chestionați au menționat că sunt interesați de politică, 6% sunt foarte interesați, 48% – puțin se interesează de politică, iar alte 19% – nu se interesează deloc. Prin urmare, numărul persoanelor care nu se interesează de politică este mult mai mare, decât al celor interesați.

- Cercetarea noastră a semnalat din nou un nivel scăzut al încrederii populației în diferite instituții sociale și politice. În biserică au încredere, într-o măsură mai mare sau mai mică, 68% din respondenți (respectiv 25% și 43%). Nu au încredere în ea 9% din cei intervievați.

Pe locul doi s-a plasat Președintele țării. Au confirmat acest lucru 52% din respondenți, dintre care 16% au încredere totală, iar ceilalți 36% – într-o anumită măsură.

Pe locul trei, conform nivelului de încredere, se află primăria din localitatea natală: 50% din respondenți au confirmat acest lucru, dintre care 10% au încredere totală, iar ceilalți, 40% – într-o anumită măsură.

Pe locul patru, la compartimentul încredere, s-a plasat presa: cred în formatorii de opinie publică 41% din cei intervievați (8% au încredere totală și 33% – într-o anumită măsură).

Pe locul cinci se află armata : 38% din respondenți, dintre care 6% au încredere totală, iar ceilalți 32% – într-o anumită măsură.

Alte instituții sociale: 37% din populație au încredere în poliție; 36% - în Guvern; 35% - în organizațiile neguvernamentale cu sediul în Republica Moldova, 35% - în Sindicate, 33% - în Comisia Electorală Centrală, 24% - în organizațiile neguvernamentale, 20% - în sistemul bancar, 18% - în Patronate, 16% - în justiție, 15% - în Parlamentul țării și 12% - în partidele politice.

- Sondajul a demonstrat că, în cazul în care alegerile pentru Parlamentul Republicii Moldova s-ar desfășura în prima duminică (care urmează după sondaj), atunci s-ar prezenta cu siguranță la votare 42% din respondenți; probabil, se vor prezenta - 45%; nu se vor prezenta - 6%; sunt siguri că nu vor merge la scrutin - 2%; nu s-au determinat alte 4% din cei chestionați.

- În procesul de cercetare ne-am propus să stabilim și numele liderilor politici din țară, cărora populația le acordă cea mai mare încredere. Întrebarea a fost formulată deschis. „Nu am încredere în nimeni” - au menționat 22% dintre persoanele chestionate. E necesar de menționat că 4 din 10 respondenți nu și-au format o opinie în acest sens. Totodată, la compartimentul încredere, lider a devenit, conform numărului de răspunsuri, Igor Dodon cu 44,2% de simpatizanți, după care urmează Pavel Filip - cu 13,9%, Maia Sandu - cu 11,0%, Andrei Năstase - cu 9,0%, Zinaida Greceanii - cu 4,6%, Vlad Plahotniuc - cu 4,6%, Vladimir Voronin - cu 2,7%, Ion Ceban - cu 2,5%, Ilan Șor - cu 2,4%, Renato Usatîi - cu 2,0%, Andrian Candu - cu 1,3%, altă candidatură - 1,9%.

- Respondenților li s-a propus, de asemenea, să estimeze nivelul de încredere față de politicienii incluși în lista din fața lor. Analiza indicatorului respectiv, în raport cu liderii politici de cel mai înalt rang, a demonstrat că și aici se bucură de cea mai mare simpatie a alegătorilor Președintele Republicii Moldova, Igor Dodon, în care au încredere 52% din respondenți (respectiv 20% au încredere totală și 32% - într-o anumită măsură). În Prim-ministrul Republicii Moldova, Pavel Filip, au încredere 28% din cei intervievați (9% - totală și 19% - într-o anumită măsură). Urmează președintele Partidului „Acțiune și Solidaritate”, Maia Sandu, în care au încredere 25% din cei intervievați (7% - totală și 18% - într-o anumită măsură). În președintele Partidului Platforma „Demnitate și Adevăr”, Andrei Năstase, au încredere 23% din cei intervievați (6% - totală și 17% - într-o anumită măsură). În președintele Partidului Socialiștilor, Zinaida Greceanii au încredere 21% (respectiv 6% și 15% din respondenți). În președintele Partidului Democrat, Vlad Plahotniuc, au încredere 19% (respectiv 4% și 15%) din cei intervievați. În președintele Partidului Comuniștilor, Vladimir Voronin, au încredere 18% (respectiv 3% și 15%) din cei intervievați. În Președintele Frațiunii Partidului Socialiștilor în Consiliul Municipal Chișinău Ion Ceban au încredere 17% (respectiv 4% și 13% din respondenți). În Bașcanul Unității Teritoriale Autonome Găgăuzia, Irina Vlah, au încredere 16% din cei intervievați (3% - totală și 13% - într-o anumită măsură). În președintele Partidului Șor, primarul de Orhei, Ilan Șor, au încredere 15% (respectiv 4% și 11% din respondenți). Alți lideri politici au fost nominalizați de mai puțin de 7% din respondenți. În președintele Partidului „Partidul Nostru”, Renato Usatîi, au încredere 14% (respectiv 1% - totală și 13%). În Președintele Parlamentului Republicii Moldova, Andrian Candu, au încredere 12% (respectiv 1% și 11%). În președintele Partidului Liberal Democrat Tudor Deliu, au încredere - 11% (respectiv 2% și 9% din respondenți). În președintele Partidului Popular European, Lurie Leancă, au încredere - 10% (respectiv 1% și 9% din respondenți). Clasamentul încrederii îl continuă alte personalități politice din țară: Dorin Chirtoacă cu 8%, Mihai Ghimpu cu 7% și Anatol Șalaru cu 6%. Alți lideri politici au fost nominalizați de mai puțin de 6% din respondenți.

- **Încrederea în partide.** De cel mai înalt rating se bucură Partidul Socialiștilor - 48% din respondenți confirmă acest lucru (respectiv 19% au încredere totală și 29% - într-o anumită măsură). Acest indicator pentru celelalte partide s-a constituit astfel: 27% - pentru Partidul Democrat (respectiv, 8% au încredere totală și 19% - într-o anumită măsură); 26% - pentru Partidul „Acțiune și Solidaritate” (respectiv, 8% au încredere totală și 18% - într-o anumită măsură); 23% - pentru Partidul Platforma „DA” (respectiv, 6% au încredere totală și 17% - într-o anumită măsură); 18% - pentru Partidul Șor (respectiv, 5% au încredere totală și 13% - într-o anumită măsură); 16% - pentru „Partidul Nostru” (respectiv, 4% au încredere totală și 12% - într-o anumită măsură); 14% - pentru Partidul Comuniștilor (respectiv, 3% au încredere totală și 11% - într-o anumită măsură); 12% - pentru Partidul Popular

European (respectiv, 2% au încredere totală și 10% – într-o anumită măsură); 10% - pentru Partidul Unității Naționale (respectiv 2% au încredere totală și 8% – într-o anumită măsură); 8% – pentru Partidul Liberal din Moldova (respectiv 1% au încredere totală și 7% – într-o anumită măsură); 8% – pentru Partidul Liberal Democrat (respectiv 1% au încredere totală și 7% – într-o anumită măsură). Celelalte partide au fost creditate sub 6%.

- Sondajul a demonstrat că, în cazul în care alegerile pentru Parlamentul Republicii Moldova s-ar desfășura în prima duminică (care urmează după sondaj), atunci s-ar prezenta cu siguranță la votare 42% din respondenți; probabil, se vor prezenta – 45%; nu se vor prezenta – 6%; sunt siguri că nu vor merge la scrutin – 2%; nu s-au determinat alte 4% din cei chestionați.

- **Nu știi cu cine să voteze.** O altă problemă care ar trebui să ne facă atenți: dacă duminica ce urmează după sondaj vor avea loc alegerile parlamentare, 18% sau aproximativ fiecare a cincea persoană intervievată nu știe cu cine să voteze, alte 7% nu vor participa la vot. Prin urmare, aproximativ fiecare al patrulea cetățean al țării nu va fi în stare să facă o alegere întemeiată. Pentru Partidul Socialiștilor din Republica Moldova sunt gata să voteze 32,7% dintre persoanele intervievate, pentru Partidul Democrat din Moldova – 11,5%, pentru Partidul „Acțiune și Solidaritate” – 10,8%, pentru Partidul Platforma „Demnitate și Adevăr” – 10,0%, pentru Partidul Șor – 2,9%, pentru „Partidul Nostru” – 2,3%, pentru Partidul Comuniștilor din Republica Moldova – 1,9%, , pentru un alt partid / candidat independent – 2,1%.

- Dintre respondenții care împărtășesc anumite convingeri politice, cei mai mulți au pledat în favoarea Partidului Socialiștilor din Republica Moldova – 44,1%. Urmează, conform numărului de voturi acumulate, Partidul Democrat din Moldova – 15,5%, Partidul „Acțiune și Solidaritate” – 14,5%, Partidul Platforma „Demnitate și Adevăr” – 13,5%, Partidul Șor – 3,9%, Partidul Nostru” – 3,1%, Partidul Comuniștilor din Republica Moldova – 2,6%, alt partid / candidat independent – 2,8%.

- Dacă duminica următoare ar avea loc un referendum privind aderarea Republicii Moldova la NATO, doar aproximativ fiecare a cincilea respondent (22%) s-ar pronunța pentru această opțiune, 60% – ar vota împotriva, iar 6% dintre ei n-ar participa la vot. Există, de asemenea, un grup de persoane care, în general, nu știu ce reprezintă structura internațională NATO (5%). 6% nu și-au format un punct propriu de vedere la subiectul dat.

- **Opțiunile UE sau UEE.** Opțiunile respondenților privind integrarea în Uniunea Europeană și în Uniunea Economică Eurasiatică s-au divizat în felul următor: 39% dintre respondenți votează pentru Uniunea Europeană, 41% – pentru Uniunea Economică Eurasiatică, 6% - nu ar participa la vot, iar 14% dintre cetățeni n-au fost în stare să se exprime limpede pentru ce ar opta în cadrul unui eventual referendum.

Concluzii și recomandări:

Schimbările instituționale frecvente desfășurate în domeniul electoral nu contribuie la stabilitatea sistemului electoral. Pentru a spori încrederea populației în transparența și eficacitatea procesului electoral, legiuitorul ar trebui să evite schimbările frecvente ale legislației electorale, inclusiv componența organelor electorale și metoda de delimitare a granițelor. După cum se menționează în Codul de bune practici al Comisiei de la Veneția, stabilitatea legii este esențială pentru credibilitatea procesului electoral, iar regulile de trebuie protejate pentru a evita orice fel de manipulare.¹ Atunci când se recurge la revizuirea sistemului electoral, reformele au nevoie de timp pentru a ajunge de la administrația publică centrală până la nivelul al treilea. De asemenea, este nevoie de timp pentru a informa cetățenii cu privire la noul mecanism de votare și pentru a le explica modul în care noul proces electoral va contribui la crearea unui organ legislativ reprezentativ. Legiuitorului trebuie să i se permită să contemple virtuțile și dezavantajele relative ale unei varietăți de sisteme electorale, precum sistemul electoral proporțional, sistemul electoral uninominal și sistemul electoral mixt. Legiuitorul nu trebuie

---

¹ Venice Commission, Code of Good Practice, II.2.b.

să schimbe legile existente fără motive întemeiate și trebuie să introducă un nou sistem electoral doar atunci când crede cu fidelitate că acesta va permite exercitarea unor practici democratice mai bune.

Un sistem electoral stabil ar oferi mai multă încredere și pentru concurenții politici, fiindcă revizuirile frecvente implementate înainte de alegeri, nu permit partidelor politice și candidaților să-și pregătească strategiile electorale și structurile de partid pentru a concura în mod eficient. Modificările frecvente pot, de asemenea, să provoace confuzie între alegători și alte părți interesate cu privire la modul în care funcționează sistemul, ceea ce poate reduce încrederea publicului în integritatea procesului. Implementarea unui nou sistem electoral trebuie să fie însoțită de un set de practici precum corectitudinea, simplitatea, funcționalitatea și abilitatea de a aborda problemele legate de gen, etnie și minorități. Certitudinea este o componentă importantă a unui proces electoral fiabil. Dacă există certitudine, atunci candidații și partidele politice pot fi încrezători în regulile concursului electoral la care participă. Aceasta poate fi obținută prin asigurarea transparenței și fiabilității procedurilor electorale și legale.

Procedura de implementare a schimbărilor instituționale în domeniul electoral contează enorm. Societățile moderne tind spre practici transparente atunci când se purcede la reformarea sistemului electoral. Este necesar de a oferi tuturor părților interesate suficient timp de răgaz pentru a analiza și a expune toate părțile negative și pozitive, iar legislația care urmează a fi adoptată trebuie să aibă la bază viziuni pe termen îndelungat și nu anumite strategii de moment, axate exclusiv pe următorul scrutin. Schimbările instituționale trebuie efectuate în așa mod ca cetățenii să sesizeze o dorință a guvernanților de a crea reguli oneste și echitabile, dar nu să inducă neîncredere și suspiciuni precum că reformele electorale sunt desfășurate pentru a favoriza anumite interese politice și neglijează interesul general al statului și cetățenilor.

Deficiențele întâlnite în procesul electoral sunt cauzate de unele probleme mai profunde, care țin de dezvoltarea democrației în general, cum ar fi: dependența justiției de factorul politic, aplicarea selectivă a legii, instituții de stat fragile, corupția, utilizarea ineficientă a resurselor și concentrarea excesivă a mass media, etc. Respectiv, problemele din sistemul electoral pot fi soluționate doar parțial prin intermediul schimbărilor instituționale, or problemele fundamentale menționate mai sus vor continua să determine carențele întâlnite în scrutine, indiferent de tipul de sistem electoral aplicat.

Soluționarea problemelor legate de finanțarea partidelor în general și a campaniilor electorale în special reprezintă un factor-cheie de stimulare a proceselor democratice din țară prin intermediul propulsării unor forțe politice noi, care, din cauza faptului că o campanie electorală presupune cheltuieli enorme, nu pot concura la moment cu partidele dominante.

Accesul echitabil la mass-media rămâne crucial pentru forțele politice emergente. În ciuda unei creșteri rapide a penetrării internetului și a utilizării mijloacelor de comunicare socială, în special în rândul tinerilor, mass-media tradițională constituie în continuare o sursă importantă de informare a cetățenilor, atât în timpul campaniilor electorale, cât și în afara acestora. Deci, problemele legate de concentrarea mass-media și reducerea mijloacelor de informare independente sunt un impediment pentru dezvoltarea democrației, fiindcă o bună parte din forțele politice, având puține mijloace disponibile pentru a-și face publice programele, sunt dezavantajate.

Legiitorul trebuie să se asigure că orice măsură adoptată are sprijinul majorității votanților. Dacă o lege sau o propunere se întâlnește cu rezistență continuă, atunci aceasta probabil că nu merită să fie introdusă. Este important să se organizeze forumuri unde părțile interesate își pot exprima opiniile și perspectivele. Trebuie create comisii, axate pe un subiect care urmează să fie reformat și să se invite actorii importanți din fiecare domeniu. De asemenea, este recomandabil să se dezvolte forumuri internaționale, cu specialiști internaționali, pentru a face schimb de experiență acumulată, iar la evenimente să fie invitate toate părțile interesate să participe.